

חלק ה': החברה הערבית

1. מצבה הכלכלי של החברה הערבית ערב המשבר

החברה הערבית הייתה במצב כלכלי פגיע עוד טרם המשבר. מאפיינים רבים של החברה הזאת הגבילו מאוד את יכולתה להתמודד עם זעזועים יחסית לשאר האוכלוסייה. לוח ז'-3 מסכם את ההבדלים העיקריים בין יהודים לערבים במשתנים חברתיים-כלכליים שונים. מן הלוח עולה שאחד הגורמים העיקריים המקשים על ערבים לספוג זעזועים הוא הכנסתם הנמוכה, הממזערת את יכולתם לחסוך לעתות מצוקה. לפי סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס ל-2018 הכנסתו החודשית הממוצעת (נטו) של משק בית ערבי היא כ-12 אלף שקלים בחודש, לעומת כ-18 אלף שקלים בקרב היהודים, פער של כ-32%.³⁰ כתוצאה מכך, 45% ממשקי הבית הערביים היו בעלי הכנסות שהן מתחת לקו העוני. פער זה בהכנסות משמעותו גם פער בעמידות הכלכלית, שכן הכנסתם הנמוכה של משקי הבית הערביים מקשה עליהם לחסוך לתקופות של שפל כלכלי.

חלק מפערי ההכנסות בין משקי בית יהודיים לערביים נובעים מהעובדה שבמשפחות רבות בחברה הערבית יש מפרנס יחיד. הדבר מקשה על החלקת זעזועים כלכליים, משום שתעסוקה של בן הזוג מגינה חלקית מפגיעה בתעסוקה של המפרנס השני. הפער בין יהודים לערבים בולט במיוחד בקרב הורים לילדים. בחברה הערבית רק ב-29% מהמשפחות שיש בהן ילדים שני ההורים עובדים, לעומת 66% בחברה היהודית, וזאת בגלל מיעוט השתתפותן של נשים ערביות בשוק העבודה: בשנת 2018 כ-38% בלבד מהנשים הערביות בגילי העבודה העיקריים (25–64) היו מועסקות. על האיתנות הכלכלית של המשפחות הערביות מקשה גם מספר הילדים הגבוה יחסית. היבט נוסף הפוגע בחוסן הכלכלי של האוכלוסייה הערבית הוא ההיקף הגבוה של עבודות זמניות ועונתיות. כ-56% מהעובדים הערבים דיווחו ב-2016 על העסקה ללא חוזה או העסקה בחברת כוח אדם, לעומת 28% מהעובדים היהודים. 9% מהערבים דיווחו באותה השנה על קבלת שכר יומי (ולא שכר חודשי או שעותי), לעומת 2% מהיהודים.³¹ מדובר בעבודות בעלות אופי ארעי ותנודתי, אשר אינן מקנות למועסקים בהן זרם הכנסה יציב, המאפשר תכנון כלכלי ארוך טווח, ולא עוד אלא שבעתות משבר קל יחסית לצמצם את היקפן או לקצץ בשכר.

לרבות מהמשפחות בחברה הערבית חסכוניות מועטים בלבד שיכולים לשמש רשת ביטחון. ממצאים מהסקר ארוך הטווח של הלמ"ס למשקי בית בשנת 2018 מעידים על מצוקת נזילות והעדר חסכוניות בחברה זו. כמעט 40% ממשקי הבית הערביים דיווחו כי הם שרויים בחובות, לעומת 10% בחברה היהודית, וחלק קטן בלבד מהאוכלוסייה הערבית (11%) העיד שהוא מצליח לחסוך, לעומת 38% בחברה היהודית (איור ז'-13).

בדקנו באיזו מידה ההיקף הנמוך של החסכוניות אצל הערבים ניתן להסבר במאפייני הפרט שלהם, וזאת באמצעות סקר ההוצאות של משקי הבית לשנת 2018 (האחרון שזמין). לשם כך נקטנו שתי הגדרות שונות של חיסכון – החיסכון המדווח והחיסכון בפועל. החיסכון המדווח (לפי הגדרת הלמ"ס) הוא סך התשלומים שמשקי הבית מעבירים לאפיקי חיסכון מוחשיים ומוגדרים כגון קרנות השתלמות, קופות גמל, תוכניות חיסכון והחזרי משכנתאות והלוואות אחרות.³²

³⁰ פער השכר השעתי בין יהודים לערבים הוא גדול, ועמד ב-2018 על כ-37%. מחקרים הראו כי רובו של פער השכר השעתי (כשני שלישים) מקורו בהשכלה ומיומנויות נמוכות של הערבים המשתתפים בשוק העבודה. יי הקט (טרם פורסם), פירוק פערי השכר בין גברים יהודים וערבים; בנק ישראל (2019). דוח מיוחד של חטיבת המחקר: העלאת רמת החיים בישראל באמצעות הגדלת פריין העבודה.

³¹ עיבוד מתוך הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2016.

³² כולל גם ביטוח חיים, ביטוח מנהלים, השקעות בנדל"ן, תנועת חובות והלוואות, הפרש כספי ממכירה וקנייה של ריהוט, ציוד, אופנועים ומכוניות. התשלומים באפיקי החיסכון הפיננסי לא כוללים את הפרשות המעסיק.

החברה הערבית הייתה במצב כלכלי פגיע עוד טרם המשבר, בגלל הכנסתם הנמוכה של רבים ממשקי הבית.

ב-2018 40% ממשקי הבית הערביים דיווחו שהם שרויים בחובות, לעומת 10% בלבד בחברה היהודית, ורק חלק קטן מהערבים העידו שהם מצליחים לחסוך.

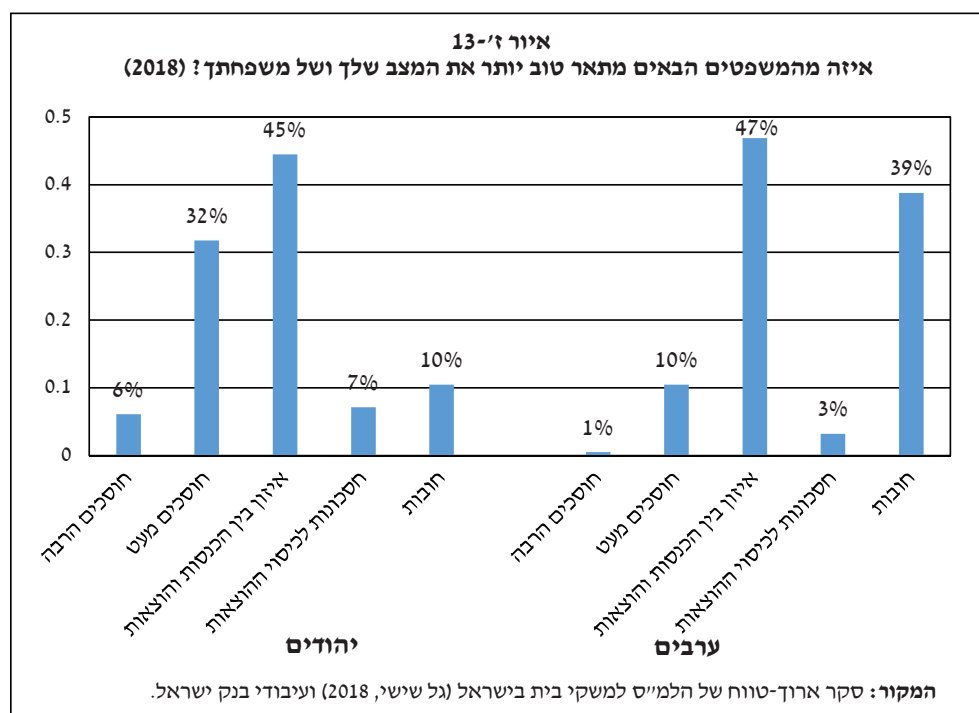
בנק ישראל, דין וחשבון 2020

לוח ז'-3: הבדלים במאפייני משקי בית ופרטים¹, יהודים וערבים, 2018

ערבים	יהודים	
11,883	20,046	הכנסה ברוטו לחודש (בש"ח)
12,260	18,132	הכנסות נטו לחודש (בש"ח)
0.45	0.13	שיעור משקי הבית שהכנסתם היא מתחת לקו העוני
0.29	0.66	שיעור משקי הבית בהם שני ההורים עובדים
		(בקרב משקי בית עם ילדים עד גיל 18)
2.68	2.33	מספר ילדים עד גיל 18 למשק בית עם ילדים
39.51	62.67	שכר שעתי של גברים (בש"ח)
0.77	0.86	שיעור תעסוקה של גברים
0.38	0.82	שיעור תעסוקה של נשים
0.56	0.28	שיעור המועסקים ללא חוזה או בחברת כוח אדם (מקרב השכירים, 2016) ²
0.09	0.02	שיעור המועסקים בעבודות יומיות (מקרב השכירים, 2016) ²
11.78	14.89	מספר שנות לימוד
0.48	0.75	שיעור בעלי תעודת בגרות או תעודה גבוהה יותר

¹ הנתונים לקוחים מסקר הוצאות משקי הבית לשנת 2018, אלא אם כן מצוין אחרת. נתונים ברמת משק הבית מחושבים עבור כלל משקי הבית. נתונים ברמת הפרט מחושבים עבור פרטים בגילאי עבודה עיקריים (25-64).

² הסקר החברתי של ישראל.
המקור: הלמ"ס ועיבודי בנק ישראל.

פרק ז': סוגיות ברווחה

החסרון בהגדרת החיסכון המדווח הוא שאינו כולל את החסכונות הנצברים בחשבונות העובר ושב, משום שקשה לתעד אותם. החיסכון בפועל הוגדר בדרך אחרת: סך ההכנסה הכספית ברוטו בניכוי תשלומי החובה (מסים ודמי ביטוח לאומי) וההוצאות השוטפות על תצרוכת ועל העברות למשקי בית אחרים. פער החיסכון (בש"ח) בין משקי בית יהודיים לערביים נבחן לפי שתי ההגדרות. לאחר מכן נערכה אמידה הבודקת עד כמה פער החיסכון בין יהודים לערבים מוסבר בהכנסת משק הבית ובמאפיינים נוספים כבעלות על דירה, הגיל, המצב המשפחתי, התעסוקה וההשכלה של ראש משק הבית, מספר הנפשות ומספר המפרנסים בו.

מלוח ז'-4 עולה כי סך החיסכון המדווח במשק בית ערבי הוא בממוצע כ-1,300 ש"ח, פחות מרבע מאשר במשק בית יהודי. יתירה מכך, החיסכון בפועל בחברה הערבית עומד (לפי הגדרתו לעיל) על סכום שלילי של כ-1,700 ש"ח. משמע שמשק הבית הערבי הממוצע נמצא בחובות, וזאת לעומת חיסכון ממוצע בפועל של כ-4,400 ש"ח אצל היהודים. פערי החיסכון מצטמצמים במידה ניכרת כשמתחשבים בהכנסה הנמוכה של הערבים ובמאפייניהם (אך עדיין נותרים משמעותיים ומובהקים סטטיסטית). משק בית ערבי ממוצע חוסך בפועל בחודש כ-2,100 ש"ח פחות מאשר משק בית יהודי בעל מאפיינים דומים בהכנסה, בתעסוקה, בבעלות על דירה, בהשכלה ובדמוגרפיה. הפער המקביל בחיסכון המדווח הוא כ-2,700 ש"ח בחודש. עקב מגבלות רבות באיכות הנתונים על החיסכון והצריכה לפי דיווח עצמי, יש להתייחס לאומדנים המספריים בזהירות. עם זאת, התמונה הכללית של פערי חיסכון בין יהודים לערבים נותרת עקבית ומובהקת בכל ההגדרות והאמידות. ממצא בולט נוסף שעולה מהסקר ארוך הטווח של הלמ"ס הוא השיעור הגבוה של משקי בית ערביים שאין להם חשבונות בנק (12%), לעומת שיעור זעיר בחברה היהודית (1%). נוסף על כך, שיעור משקי בית שדיווחו כי חשבונות הבנק שלהם חסומים בחברה הערבית הוא 6%, פי שלושה מהשיעור המקביל בחברה היהודית (איור ז'-14).³³ בקרב החסומים ל-41% מהערבים החסימה כבר נמשכת יותר משנה, לעומת 12% בקרב היהודים. פרטים ללא חשבון בנק פעיל או נגיש מתנהלים כמעט אך ורק במזומן, והם פגיעים במיוחד – כמעט אינם יכולים לקבל הלוואות בדרכים חוקיות, ובעתות מצוקה נאלצים לפנות לקרובי משפחה או לגופים שאינם מוסדרים. התנהלות ללא חשבונות

חלק לא זניח ממשקי הבית בחברה הערבית דיווחו ב-2018 שהם מתנהלים ללא חשבון בנק או שחשבון הבנק שלהם נחסם לשימוש.

לוח ז'-4: החיסכון (בשקלים) בקרב יהודים וערבים, 2018

חיסכון מדווח ¹	חיסכון בפועל ²	
5,823	4,344	יהודים (ממוצע)
1,344	-1,673	ערבים (ממוצע)
4,479	6,017	פער בין יהודים לערבים, גולמי
2,719	2,676	פער בין יהודים וערבים לאחר התחשבות בהבדלים בהכנסה ³
2,909	2,093	פער בין יהודים וערבים לאחר התחשבות בהבדלים בהכנסה, בהשכלה, בבעלות על דירה ובמשתני דמוגרפיה ותעסוקה ⁴

¹ החיסכון המדווח הוא סך החיסכון על פי הגדרת הלמ"ס בסקרי הוצאות והכנסות. מדובר בחיסכון באפיקים של תוכניות חיסכון, קופות גמל, קרנות פנסיה, ביטוח חיים, ביטוח מנהלים, השקעות בנדל"ן, החזרי משכנתאות והלוואות לדיר, רכישת כלי רכב, תנועת חובות, הפרש כספי ממכירה וקנייה של ריהוט, רכבים וציוד אחר.

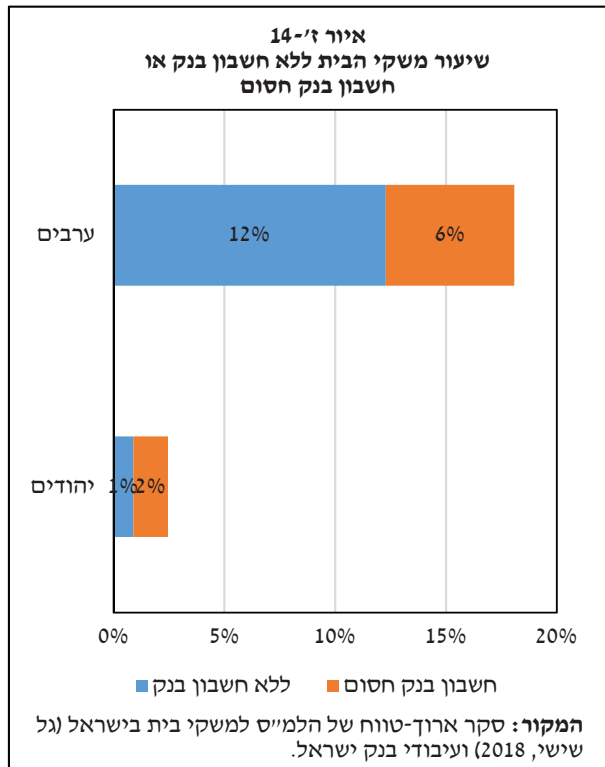
² החיסכון בפועל מחושב כהכנסה הכספית נטו בניכוי ההוצאות לצריכה שוטפת.

³ מקדם משתנה דמי לערבי באמידת רגרסיה על סכום החיסכון, לאחר פיקוח על גובה ההכנסה הפנויה.

⁴ מקדם משתנה דמי לערבי באמידת רגרסיה על סכום החיסכון, לאחר פיקוח על הכנסה פנויה, מספר נפשות ומספר מפרנסים של משק הבית, וגיל, השכלה, תעסוקה ומצב משפחתי של ראש משק הבית.

המקור: סקר הוצאות משקי הבית של הלמ"ס ועיבודי בנק ישראל.

³³ משקי הבית נשאלו ישירות אם אחד או יותר מחשבונות העובר ושב הפרטיים שלהם נחסם לשימוש בידי הבנק.

בנק גם מקשה מאוד על הפרטים להסתייע במערכת הרווחה, בייחוד בתקופת הקורונה, שבה הממשלה פרשה רשת ביטחון של מענקים, דמי אבטלה ודמי קיום לעצמאיים.

אמנם שיעורים דומים של יהודים וערבים העידו ב-2018 על משיכת יתר מהבנק (42% ו-44%, בהתאמה), אך בקרב הפרטים הערבים אשר העידו שהם נמצאים במינוס שכיחה מאוד התופעה של "משיכת יתר כרונית". 68% מהם מדווחים שהם בחריגה במשך שנה או יותר, לעומת 46% מהיהודים. מכאן שמצוקת נזילות קשה שררה בחברה הערבית עוד קודם למשבר הקורונה, וזו העצימה את פגיעותן של המשפחות הערביות כשהמשבר פרץ.

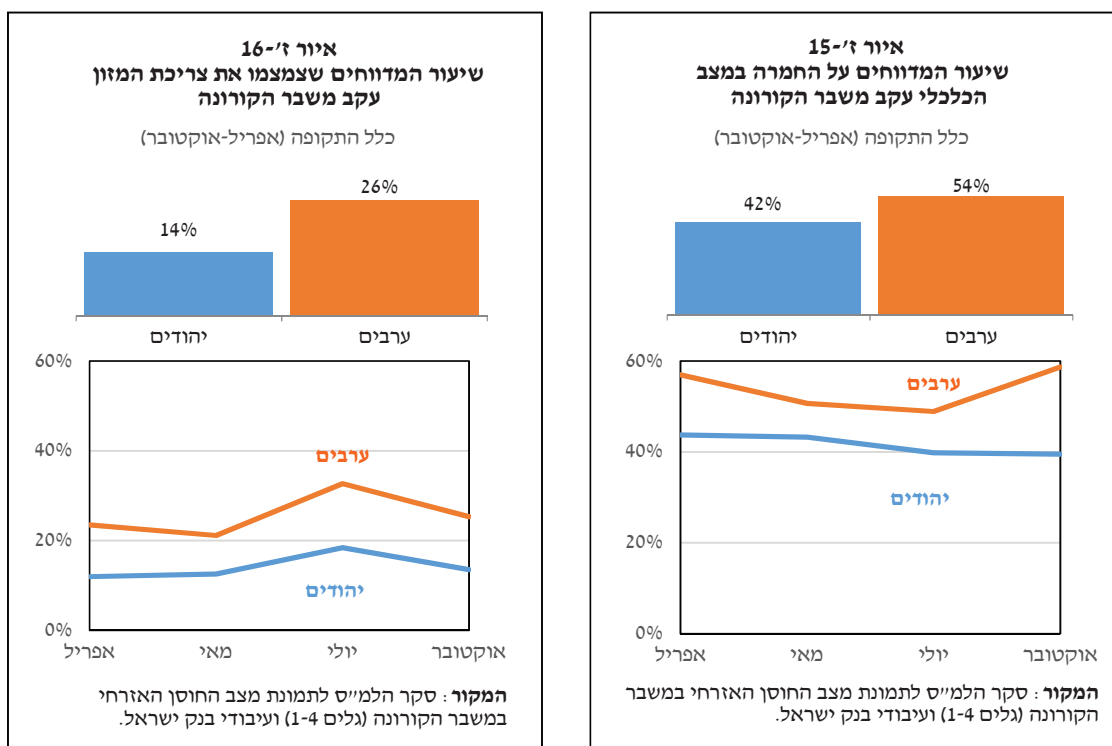
2. הפגיעה הכלכלית של משבר הקורונה בחברה הערבית

בגלל הקשיים של החברה הערבית, שנסקרו לעיל, הפגיעה הכלכלית שהיא ספגה בזמן המשבר חזקה יותר מאשר בחברה היהודית, וזאת נוסף על התחלואה הגבוהה מהנגיף בקרבה (ראו תיבה ז'-1). ממצאים מסקר החוסן האזרחי מלמדים שכ-54% מהערבים דיווחו במהלך השנה על החמרה של מצבם הכלכלי, לעומת 42% מהיהודים (איור ז'-15). ממצא בולט נוסף הוא ששיעור הערבים המדווחים על החמרה כלכלית גבוהה מאוד הוא 17%, כמעט פי שלושה מהשיעור המקביל בקרב היהודים. מלוח ז'-5 (טורים 1-4) עולה כי כאשר מתחשבים במאפייני הפרט (הגיל, המין, ילדים בבית ההשכלה והתעסוקה) הפער בין הקבוצות בפגיעה הכלכלית של משבר הקורונה מצטמצם בחצי, אך נותר גדול ומובהק. זאת אומרת שהפגיעה הכלכלית העודפת בקרב הערבים בהשוואה ליהודים אינה נובעת רק מתכונותיהם הנצפות.³⁴ יתר על כן, עולה מהלוח כי פגיעה כלכלית עודפת באוכלוסייה הערבית, מעל ומעבר לפגיעה הקשורה למאפייני הפרט, נרשמה בקבוצות הבאות: גברים, גילאי 44+, חסרי השכלה אקדמית, משקי בית עם ילדים ושכירים מועסקים. אינדיקציה לקשיים בהחלקת התצרוכת בחברה הערבית היא שרבים מדווחים על קשיים בשמירה על צריכת המזון שלהם ברמה שהם קיימו לפני המשבר. כרבע (26%) מהפרטים הערבים בכל תקופות המדגם דיווחו שצמצמו את כמות המזון והארוחות שלהם, לעומת 14% בלבד בקרב היהודים, ופער זה נותר יציב יחסית על פני זמן (איור ז'-16). נוסף על כך ניתן ללמוד מלוח ז'-5 (טורים 5-8) כי חלק הארי של הפער (3/4) אינו מוסבר על ידי מאפייניהם הנצפים של הפרטים

שיעור הפרטים הערבים שדיווחו כי נפגעו כלכלית ממשבר הקורונה וכן שיעור הערבים שדיווחו כי צמצמו את צריכת המזון גבוהים מהשיעורים המקבילים בחברה היהודית.

³⁴ עם זאת ייתכן שישנם מאפיינים אשר אינם נצפים בסקר, אך מתואמים עם היותו של הפרט ערבי וגם עם פגיעה כלכלית עודפת של משבר הקורונה – למשל רמת ההכנסה בתקופה הקודמת למשבר.

פרק ז': סוגיות ברווחה

במדגם. פגיעה זו ניכרת בקרב צעירים ומבוגרים כאחד, והיא חזקה במיוחד בקרב פרטים עם ילדים במשק הבית ובקרב פרטים שאין להם השכלה אקדמית. בחברה היהודית השיעור של המדווחים על הפחתה בצריכת המזון בשל משבר הקורונה נמוך יותר (12%), ושיעוריהם של אלה דומים יחסית ברוב הקבוצות השונות של האוכלוסייה היהודית. הקורונה למעשה החמירה חוסר ביטחון תזונתי שהיה קיים בחברה הערבית גם טרם המשבר.³⁵ קשיי הנזילות והחלקת התצרוכת בחברה הערבית מתיישבים עם ממצאים של סקר המכון הישראלי לדמוקרטיה מיולי 2020, אשר הראו כי לאחר פרוץ משבר הקורונה שיעור הערבים שדיווחו כי אין ברשותם כסף נזיל (46%) היה כפול משיעורם בקרב היהודים הלא-חרדים (23%).³⁶

לוח ז'-5 מציג גם הבדלים בפגיעת משבר הקורונה בין יהודים לערבים לפי תת-קבוצות שונות באוכלוסייה. מהלוח עולה גם ששיעור המדווחים על החמרת מצבם הכלכלי בחברה הערבית הוא משמעותי גם בקרב המועסקים (46%), ולא רק אצל חסרי התעסוקה,³⁷ ולא עוד אלא ששיעורי הפגיעה התזונתית בשתי הקבוצות כמעט זהים. מכאן ניתן ללמוד כי פגיעתו של המשבר בחברה הערבית אינה מוגבלת רק לאלה שאיבדו את עבודתם; נפגעו גם רבים שהמשיכו לעבוד. עדות לפגיעתו של משבר הקורונה בשכירים ערבים שלא איבדו את מקום עבודתם אך צמצמו את תעסוקתם עולה מבדיקה שנערכה בקרב עובדים מתמידים (פרטים שעבדו בכל חודשי דגימתם

³⁵ למשל סקר של המוסד לביטוח לאומי מצא כי כמעט מחצית מהמשפחות בחברה הערבית סבלו עוד ב-2016 מחוסר ביטחון תזונתי. מ' אנדבלד, א' הלר, נ' ברקלי וד' גוטליב"סקר ביטחון תזונתי 2016: ממצאים סוציו-כלכליים עיקריים". ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.

³⁶ ד' אבירם-ניצן וי' קידר (2020). "סקר מצב הציבור בשוק העבודה בתקופת הקורונה". ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

³⁷ לא ניתן להבחין בסקר באופן עקבי בין בלתי מועסקים שאיבדו את מקום עבודתם בגלל משבר הקורונה לבין פרטים שהיו בלתי מועסקים עוד קודם לכן.

בנק ישראל, דין וחשבון 2020

לוח ז'-5: הבדלים בין יהודים וערבים בפגיעת הקורונה במצב הכלכלי ובצריכת המזון, לפי חתכים

	שיעור המדווחים על צמצום בצריכת המזון (%)				שיעור המדווחים על החמרה במצב הכלכלי (%)			
	(8)	(7)	(6)	(5)	(4)	(3)	(2)	(1)
	פער נקי ²	פער גולמי ¹	ערבים	יהודים	פער נקי ²	פער גולמי ¹	ערבים	יהודים
סה"כ	8.6**	11.6**	25.7	14.1	6.2**	12.2**	53.8	41.6
גילאי 25-44	8.9**	12.3**	26.1	13.8	2.2	6.2**	53.5	47.3
גילאי +44	7.8**	10.6**	25.0	14.4	12.2**	18.0**	54.2	36.3
גברים	10.8**	14.0**	27.4	13.3	10.5**	16.9**	59.2	42.3
נשים	6.4**	9.2**	24.0	14.8	0.9	7.7**	48.6	40.9
יש ילדים בבית	10.8**	14.0**	27.1	13.8	6.7**	11.3**	56.6	45.3
אין ילדים בבית	3.4	7.7**	22.1	14.4	1.9	10.8**	47.8	37.0
השכלה אקדמית	0.2	4	13.2	9.2	5.4	14.0**	50.1	36.1
ללא השכלה אקדמית	10.1**	11.3**	27.4	16.1	5.8*	10.5**	54.3	43.8
מועסקים (שכירים בלבד) ³	9.1**	10.6**	23.0	12.5	7.8**	9.2**	46.0	36.7
לא מועסקים ⁴	8.3**	9.5**	25.0	15.4	3.3	9.0**	57.6	48.5

** מובהק ברמה של 5%, * מובהק ברמה של 10%

¹ הפער הגולמי אינו בהכרח זהה להפרש בין עמודות היהודים והערבים בלוח בגלל עיגול הספרות לאחר הנקודה.

² הפער הנקי הוא הפער בין הקבוצות לאחר התחשבות (באמצעות רגרסיה) במאפייני הפרט: קבוצת גיל, מין, ילדים בבית, השכלה אקדמית ותעסוקת הפרט.

³ מספר העצמאים הערבים בסקר נמוך מאוד, ולכן הם הושמטו בעיבוד זה.

⁴ לא ניתן להבחין באופן עקבי ומהימן בין פרטים שאיבדו את עבודתם עקב משבר הקורונה לפין פרטים שהיו ללא תעסוקה עוד קודם לכן.

המקור: סקר הלמ"ס לתמונת מצב החוסן האזרחי במשבר הקורונה (גלים 1-4) ועיבודי בנק ישראל.

בשנים 2019 ו-2020) בסקרי כוח האדם. מהנחתות עולה כי בעוד שהעובדים היהודים המתמידים עבדו בחודשים מרץ עד דצמבר בהיקף כמעט זהה לעבודתם בתקופה המקבילה אשתקד, בקרב הערבים ירד מספר שעות העבודה השבועיות בחודשים אלו ב-5% (איור ז'-17).³⁸ גם צמצומי שכר רווחו כנראה יותר בקרב העובדים הערבים. בסקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה באוגוסט 2020 דיווחו 43% מהשכירים הערבים על צמצום שכרם לעומת 33% מהשכירים היהודים. בקרב הפרטים ששכרם נפגע שיעור הפגיעה הממוצע אצל הערבים עמד על כ-33%, לעומת 24% אצל היהודים.³⁹

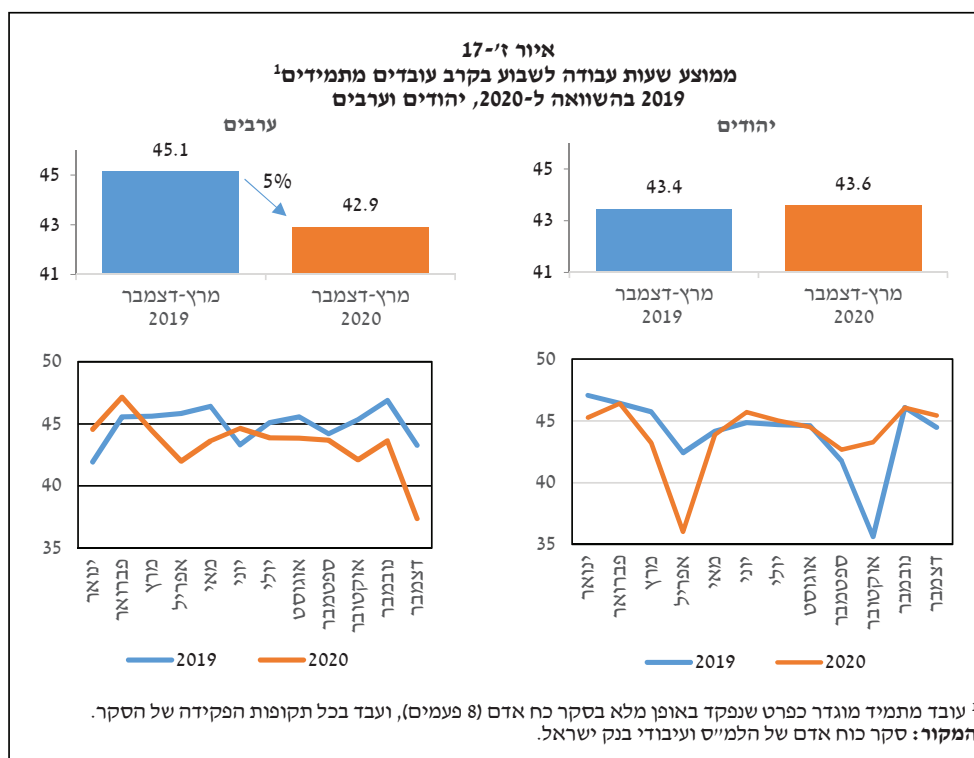
3. פגיעת הקורונה ברווחת תלמידים וסטודנטים בחברה הערבית

החברה הערבית נפגעה במיוחד מהשבתת הלימודים (שנסקרה באופן כללי בחלק ב' של הפרק) בשל גישתה המוגבלת ללימודים מרחוק. לפי נייר מדיניות של בנק ישראל (2020), המתבסס על סקר ההוצאות של משקי בית בתקופה שקדמה למשבר, רק ל-30% ממשקי הבית הערביים

³⁸ יש לציין שהירידה החדה בשעות העבודה שנצפתה באוקטובר 2019 נובעת מחופשת חגי תשרי. בתקופה המקבילה ב-2020 לא נצפתה ירידה דומה עקב מגבלות הקורונה על התנועה והפנאי.

³⁹ אבירם-ניצן וקידר (2020). ראו הערה 36.

פרק ז': סוגיות ברווחה

הייתה גישה גבוהה לתשתית המאפשרת למידה מרחוק, לעומת 75% באוכלוסייה היהודית הלא חרדית (איור ז'-18).⁴⁰

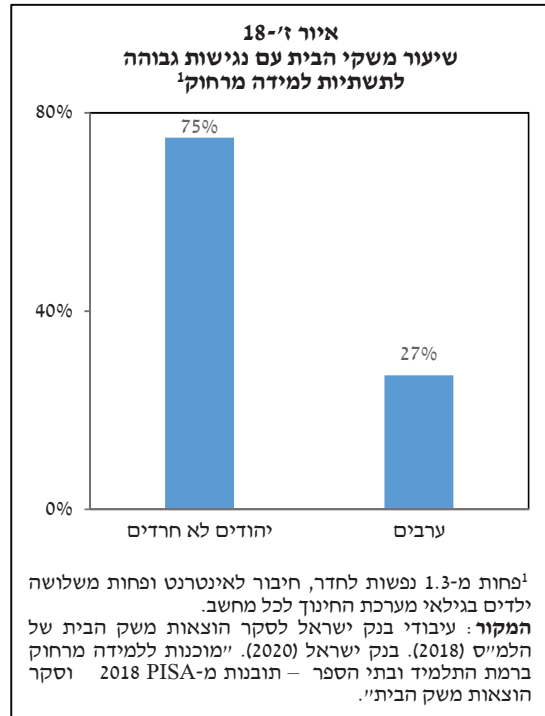
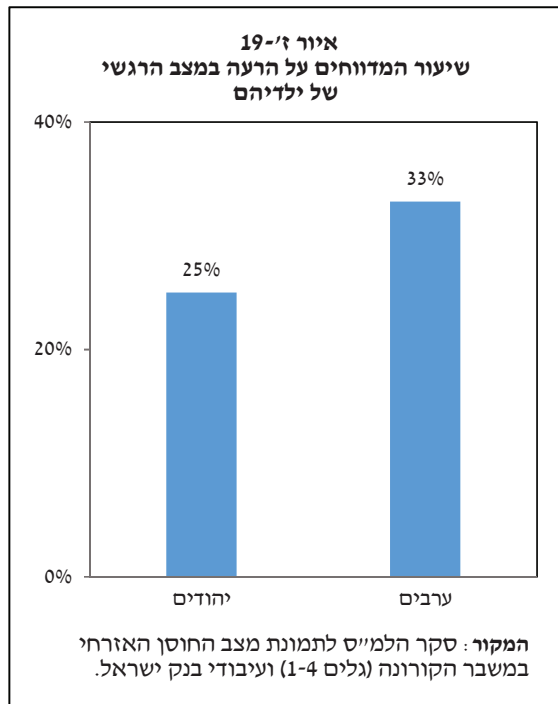
סקר הורים של הרשות הארצית למדידה ולהערכה בחינוך (ראמ"ה) מצא כי בשנת הלימודים תש"פ 41% מההורים לתלמידי בתי הספר הערביים דיווחו שילדיהם לא השתתפו באופן סדיר בלמידה מרחוק, ו-15% דיווחו כי בכיתות של ילדיהם לא התקיימה כלל למידה מרחוק.⁴¹ כמו כן, לפי הערכות ועדת המעקב לענייני חינוך ערבי, אפילו בתקופות שבהן התקיימו הלימודים הפיזיים באופן רשמי בחלק מהכיתות (בחודשים מאי עד יוני), 85% מהילדים לא חזרו ללמוד, משום שתנאים פיזיים קשים בבית הספר לא מאפשרים את קיום הוראות משרד הבריאות.⁴² ממצאי סקר החוסן האזרחי של הלמ"ס מעידים על פגיעה משמעותית במצב הרגשי של ילדים ונוער בחברה הערבית בעת המשבר. 33% מהערבים מדווחים על הרעה במצב הרגשי של ילדיהם, לעומת 23% בקרב היהודים (איור ז'-19). הפגיעה הקשה ברצף הלימודי בחברה הערבית עלולה

לימודיהם של הערבים
במערכת החינוך
ובאקדמיה נפגעו במידה
ניכרת, וזאת בשל גישה
מוגבלת לתשתיות
ואמצעים המאפשרים
למידה מרחוק.

⁴⁰ בנק ישראל (2020). "מוכנות ללמידה מרחוק ברמת התלמיד ובתי הספר – תובנות מ-PISA 2018 וסקר הוצאות משק הבית". אוכלוסיית הבדואים בכפרים הבלתי מוכרים בנגב לא נדגמה בסקר ההוצאות, אך מצבה במצב חמור במיוחד שכן חלק ניכר מהכפרים לא מחוברים אפילו לתשתית החשמל הארצית.

⁴¹ משרד החינוך, ראמ"ה (2020). "הוראה ולמידה מרחוק: לקחים מתקופת הסדר בעקבות מגפת הקורונה, סקר הורים". תלמידים שלא השתתפו באופן סדיר הם תלמידים שלא הגיעו למחצית או יותר מהשיעורים או שלא התקיימה בכיתותיהם למידה מרחוק כלל.

⁴² ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי (2020). "החינוך הערבי בישראל: צרכים ובעיות המחיבות טיפול מיידי לקראת פתיחת שנת הלימודים 2020-2021".

לפגוע בהצלחתם של הילדים בטווח הארוך ולהעצים את אי-השוויון בהישגים הלימודיים, שכבר קיים כיום בין הקבוצות.⁴³

פגיעה נרשמה גם בקרב הסטודנטים הערבים במוסדות להשכלה גבוהה. בסקר מיוחד שערך "מכון אהרן" נמצא כי שיעור ההשתתפות של הערבים בשיעורים ירד דרמטית לאחר משבר הקורונה – מ-74% ל-48%, מעל לשינוי המקביל בקרב היהודים (איור ז'-20).⁴⁴ בסקר זה נמצא גם כי בקרב 35% מהערבים תשתית האינטרנט במקום מגוריהם אינה מאפשרת להם לקיים שגרת לימודים תקינה, לעומת 12% מהסטודנטים היהודים. נוסף על כך, בעוד ש-83% מהסטודנטים היהודים מתחברים לשיעורים המקוונים באמצעות מחשב אישי, רק ל-31% מהסטודנטים הערבים יש מחשב כזה; השאר נאלצים להשתמש לצורכיהם האקדמיים בטלפון הנייד, במחשב המשפחתי או בדרכים אחרות.

הפגיעה של משבר הקורונה במערכת החינוך הערבית ובסטודנטים הערבים באה על רקע הפערים הגדולים ששררו זה מכבר בין המגזרים, אך בעשור האחרון נצפו גם מגמות חיוביות מסוימות. כך, למשל, פערי הציונים בין יהודים לערבים הצטמצמו במידה משמעותית בין 2008 ל-2017 הן במבחני המיצ"ב והן במבחני TIMSS,⁴⁵ ושיעור הזכאות לתעודת בגרות בחברה הערבית עלה בין שנת 2000 ל-2015 מ-29% ל-50% בשנתוני הלידה הרלוונטיים. כמו כן גדל מספר

⁴³ ראו למשל: נ' בלס (2020). "הישגים ופערים במערכת החינוך בישראל: תמונת מצב". נייר מדיניות 01.2020. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

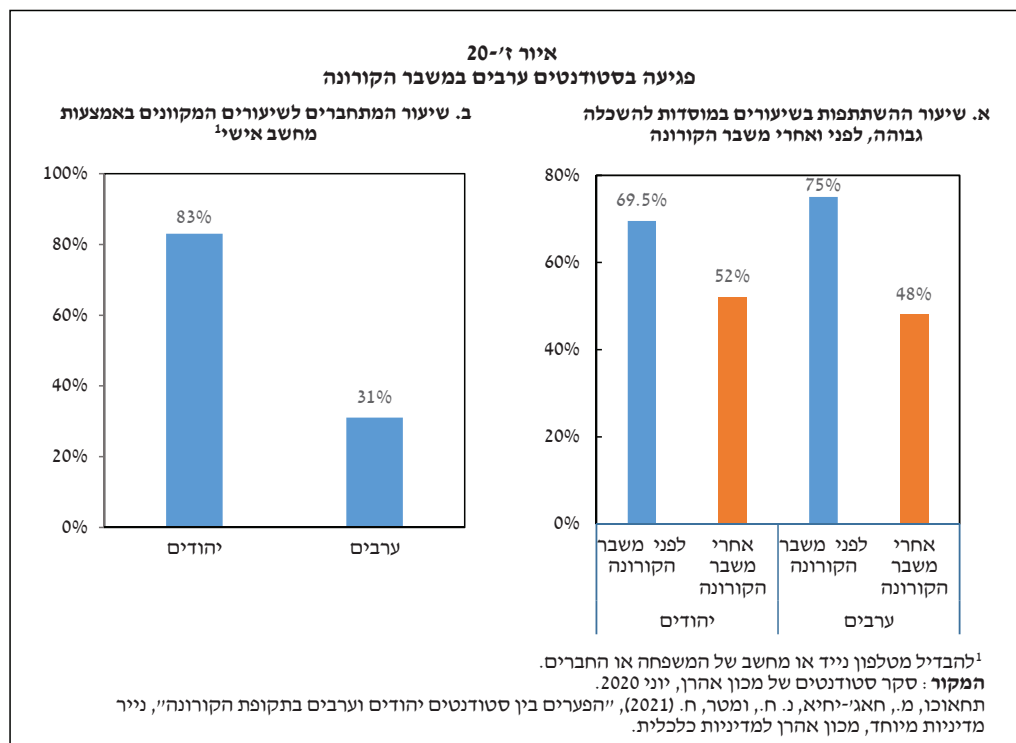
⁴⁴ מ' תחאוכו, נ' ח' חאג'י-יחיא וח' מטר (2021). "הפערים בין סטודנטים יהודים וערבים בתקופת הקורונה", נייר מדיניות מיוחד, מכון אהרן למדיניות כלכלית.

⁴⁵ נ' בלס (2020). ראו הערה 43. יוצאת דופן מהמגמה הכללית ירידה מפתיעה וניכרת בציוני פיז"ה של התלמידים הערבים בשנת 2018, תופעה שטרם נחקרה לעומק.

פרק ז': סוגיות ברווחה

הסטודנטים הערבים במשך העשור 2008–2018 יותר מפי שניים, ושיעור הסטודנטים החדשים עלה באותן שנים מ-21% ל-25% מהשנתונים בגילי הלימודים.⁴⁶ חשוב לנקוט את הצעדים הנדרשים כדי שהפגיעה במהלך המשבר לא תתורגם לפגיעה מתמשכת בהישגים הלימודיים והאקדמיים, שתסיג את המערכת מהשיפור שנרשם קודם לכן.

כחלק מיישום לקחי המשבר יש צורך בהגדלה משמעותית של ההשקעה הממשלתית בצידוק תקשוב ומחשבים כדי לתת לכל ילד גישה למחשב ואינטרנט, וכן נדרשת השקעה נרחבת בשיפור תשתיות האינטרנט ביישובים הערביים. השקעה זו חיונית גם לעתיד, לעת החזרה אל הלימודים הפרונטליים, שכן היא תגדיל את היכולת להשתמש בתכנים דיגיטליים ומקוונים בלימוד בבתי הספר ובמוסדות להשכלה גבוהה בשנים הקרובות. חשוב גם להפעיל בהקדם תוכנית מעקב וסיוע לתלמידים שנפגעו בתקופת המשבר במערכת החינוך בכלל, ובפרט בחברה הערבית, שבה נפגעו ככל הנראה תלמידים רבים. כן יש לפעול כדי להדביק את הפיגור האקדמי ולמלא את החסכים הלימודיים שנוצרו בקרב סטודנטים ערבים בתקופת המשבר.

⁴⁶ המועצה להשכלה גבוהה (2018). "מהפכת הנגשת ההשכלה הגבוהה לחברה הערבית". ז' קריל וני' עמרייה (2019), "חסמים להשתלבות האוכלוסייה הערבית במערכת ההשכלה הגבוהה", אגף הכלכלן הראשי, משרד האוצר. יש לסייג שקודם לכן, בעשור הראשון של שנות ה-2000, שיעור ההשכלה הגבוהה בקרב היהודים עלה הרבה יותר מאשר בקרב הערבים, והפערים התרחבו.